

KATARZYNA MAJCHRZAK

Wydział Prawa Kanonicznego

Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

PRZESTĘPSTWO UPORCZYWEJ NIEALIMENTACJI

Treść: Wstęp. – 1. Pojęcie przestępstwa uporczywej niealimentacji. – 2. Strona obiektywna przestępstwa uporczywej niealimentacji. – 2.1. Przedmiot ochrony. – 2.2. Obowiązek alimentacyjny. – 2.3. Znamię uporczywego uchylania się od obowiązku. – 2.4. Narażenie osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. – 3. Strona subiektywna przestępstwa uporczywej niealimentacji. – 4. Sankcja karna. – 4.1. Zagrożenie karą i środkami karnymi. – 4.2. Tryb ścigania. – 4.3. Przeważenie karalności. – Zakończenie.

Wstęp

Przestępstwo uporczywej niealimentacji, o którym mowa w art. 209 k.k.¹ polega na narażeniu osoby uprawnionej do alimentów na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Sprawca uporczywie uchyla się od ciężącego na nim obowiązku alimentacyjnego. Przedmiotem ochrony art. 209 k.k. jest rodzina i opieka, a w zasadzie potrzeba zabezpieczenia materialnych podstaw egzystencji dla osób najbliższych sprawcy oraz tych, których prawa w tym zakresie wynikają z orzeczenia sądowego lub ustawy. Zatem przedmiotem czynności wykonawczej obok osoby najbliższej może być także „inna osoba”, jeżeli tylko wobec niej ciąży na sprawcy obowiązek alimentacyjny. Praktyka jednak pokazuje, że przestępstwo uporczywej niealimentacji dotyczy głównie rodziny. Najczęściej dochodzi do niealimentacji względem osób najbliższych sprawcy.

¹ Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 1137, z późn. zm.).

Ustawodawca wprowadził znamiona przestępstwa niealimentacji, zawężając tym samym jego karalność. Świadczy to także o posiłkowym charakterze prawa karnego w sprawach uchylania się od alimentów. Przepisy prawa karnego zaczynają działać dopiero wtedy, gdy zawodzą normy cywilnoprawne. Dlatego trzeba ostrożnie korzystać z sankcji karnej w sprawach rodzinnych. Nie można traktować prawa karnego jako instrumentu nacisku, dzięki któremu osiągnięty zostanie cel w postaci spełnienia obowiązku alimentacyjnego².

1. Pojęcie przestępstwa uporczywej niealimentacji

Przestępstwo uporczywej niealimentacji zostało umieszczone w kodeksie karnym z 1997 r. w rozdziale XXVI o przestępstwach przeciwko rodzinie i opiece. Przepis art. 209 § 1 k.k. stanowi: „kto uporczywie uchyla się od wykonania ciężącego na nim z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”. Art. 209 § 1 k.k. stanowi odpowiednik art. 186 kodeksu karnego z 1969 r.³ oraz art. 201 kodeksu karnego z 1932 r.⁴.

² Por. D. J. SOSNOWSKA, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2012, s. 97-98.

³ Art. 186: „§ 1. Kto uporczywie uchyla się od wykonania ciężącego na nim z mocy ustawy obowiązku łóżenia na utrzymanie dziecka, rodziców lub innej osoby najbliższej i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto dopuszcza się czynu określonego w § 1 względem osoby, co do której obowiązek łóżenia na utrzymanie stwierdzono prawomocnym lub podlegającym wykonaniu orzeczeniem sądu”.

⁴ Art. 201: „§ 1. Kto przez złośliwe uchylanie się od wykonania ciężącego na nim z mocy ustawy obowiązku łóżenia na utrzymanie osoby najbliższej, doprowadza tę osobę do nędzy lub do konieczności korzystania ze wsparcia, podlega karze więzienia do lat 3 lub aresztu do lat 2.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto czynu określonego w § 1 dopuszcza się względem innej osoby, jeżeli obowiązek łóżenia na jej utrzymanie został stwierdzony prawomocnym lub podlegającym wykonaniu orzeczeniem sądu”.

Ustawodawca określił, że przestępstwem niealimentacji jest zachowanie polegające na uporczywym uchylaniu się od nałożonego z mocy ustawy bądź wyroku sądu obowiązku łożenia na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i w ten sposób narażanie osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Czyli dla zaistnienia przestępstwa konieczne jest występowanie następujących trzech przesłanek: 1) istnienie obowiązku łożenia na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby, 2) uporczywe uchylanie się przez dłużnika alimentacyjnego od wykonywania tego obowiązku, 3) osoba uprawniona w wyniku niewykonywania przez dłużnika alimentacyjnego ustawowego lub wynikającego z orzeczenia obowiązku narażona zostaje na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb. Wszystkie wymienione wyżej przesłanki muszą być spełnione łącznie. W przypadku braku zaistnienia chociażby jednej z nich – nie ma mowy o przestępstwie z art. 209 § 1 k.k.

Mając na uwadze powyższe przesłanki, sprawcą przestępstwa uporczywej niealimentacji może być tylko osoba, która na mocy ustawy lub orzeczenia sądowego zobowiązana jest do alimentacji. W doktrynie przyjmuje się jednak, że możliwe jest popełnienie tego czynu we współsprawstwie. Przykładem może być sytuacja, kiedy oboje rodziców uporczywie uchyla się od obowiązku opieki nad dzieckiem. Czyn z art. 209 k.k. możliwy jest także do popełnienia w innych postaciach sprawstwa pośredniego np. poprzez kierowanie czy polecenie innej osobie, aby wstrzymała się z realizacją obowiązku alimentacyjnego⁵.

2. Strona obiektywna przestępstwa uporczywej niealimentacji

Strona obiektywna przestępstwa uporczywej niealimentacji, to inaczej strona przedmiotowa. Należy zwrócić tu uwagę, na ustawowe znamiona przestępstwa niealimentacji i na przedmiot ochrony karnej.

⁵ S. HYPŚ, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz, red. M. Królikowski – R. Zawłocki, Warszawa 2013, s. 770.

2.1. Przedmiot ochrony

W doktrynie oraz orzecznictwie istnieje rozbieżność odnośnie do przedmiotu ochrony przestępstwa uporczywej niealimentacji. Podobnie nie było tej zgody pod rządami poprzednio obowiązujących kodeksów karnych. Niewątpliwie przedmiot ochrony w przypadku przestępstwa niealimentacji odgrywa szczególną rolę. Od tego co uznamy za dobro prawne korzystające z ochrony karnoprawnej na gruncie omawianego przestępstwa, zależy będzie odpowiedź na pytanie czy czyn ten powinien być penalizowany przez ustawodawcę. Ponadto dobra prawne, które podlegają karnoprawnej ochronie stanowią uzasadnienie kryminalizacji deliktu prawa cywilnego w postaci niewywiązywania się z obowiązku alimentacyjnego⁶.

Problem z ustaleniem zakresu ochrony obowiązku opieki materialnej rodziny jest także efektem silnych tendencji dekryminalizacyjnych przestępstwa niealimentacji. Przeciwnicy tego unormowania z art. 209 § 1 k.k. podnoszą argumenty dotyczące nieskuteczności stosowania kary, a nawet jej szkodliwości. Ukaranie sprawcy, który nie spełnia obowiązku alimentacyjnego względem rodziny może powodować dalsze pogłębione konflikty rodzinne. Stąd zobowiązany i uprawniony zamiast konsensusu i próby znalezienia dobrego rozwiązania będą w ciągłej opozycji względem siebie⁷.

Zdaniem części autorów⁸ głównym przedmiotem ochrony art. 209 k.k. jest rodzina i instytucja opieki. Dostarczanie środków utrzymania chroni rodzinę w sferze materialnej. Inni autorzy⁹ przedmiot ochrony omawianego przestępstwa odrywają od stosunków rodzinnych. Przyjmują oni, że celem art. 209 k.k. jest ochrona karna opieki materialnej (alimentacja), przysługującej z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego określonym osobom uprawnionym.

⁶ Por. D. J. SOSNOWSKA, *Alimenty a prawo karne*, s. 99.

⁷ Por. S. HYPŚ, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012, s. 261.

⁸ R. STEFAŃSKI, *Prawo karne materialne. Część szczególna*, Warszawa 2009, s. 282; M. MOZGAWA, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: Kodeks Karny. Komentarz, red. M. Mozgawa, Warszawa 2013, s. 494.

⁹ Z. SIWIK, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: Kodeks Karny. Komentarz, red. M. Filar, Warszawa 2012, s. 1047.

Wydaje się, że ochrona obowiązku opieki jest lepszym określeniem dobra chronionego na gruncie art. 209 k.k. niż samo tylko uprawnienie do opieki. Sprawca karany jest bezpośrednio za uporczywe uchylanie się od ciężącego na nim obowiązku alimentacyjnego, a dopiero w drugiej kolejności za to, że osoba uprawniona do opieki nie mogła jej otrzymać. W przypadku ochrony obowiązku decyduje już sam fakt jego istnienia, a nie zakres jego regulacji. Zatem ochrona obowiązku świadczenia opieki determinuje odpowiedzialność sprawcy za to, że opuścił rodzinę i nie pomaga jej materialnie, lekceważąc tym samym swoje obowiązki¹⁰.

Wątpliwości w zakresie przedmiotu ochrony przestępstwa z art. 209 k.k. rozstrzygnął w pewnym stopniu Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 28 marca 2002 r., w której przyjął, że nie ma potrzeby dokonywania zasadniczej wykładni materialnoprawnego pojęcia przedmiotu ochrony przestępstwa, w szczególności uściślenia dobra prawnego chronionego normą prawa karnego z art. 209 k.k. Zdaniem Sądu Najwyższego ogólnym przedmiotem ochrony przestępstwa niealimentacji jest rodzina i instytucja opieki, a rodzajowym są materialne podstawy egzystencji osób najbliższych oraz tych, których uprawnienia alimentacyjne zabezpieczane są orzeczeniem sądów lub ustawą¹¹.

Zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie nie ma także zgodności co do tego czy ubocznym przedmiotem ochrony jest wymiar sprawiedliwości. Problem ten jest efektem konstrukcji przepisu penalizującego niealimentację, w którym ustawodawca kryminalizuje uchylanie się od wykonania obowiązku alimentacyjnego, wynikającego nie tylko z ustawy, ale też z orzeczenia sądowego. Rozstrzygnięcie tych wątpliwości byłoby jednocześnie rozstrzygnięciem problemu, czy podlegające wykonaniu orzeczenie sądu, nakładające obowiązek alimentacyjny, wpływa na przestępczość niepłacenia alimentów

¹⁰ Por. S. Hryś, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: Kodeks karny. Komentarz, red. A. Grześkowiak – K. Wiak, Warszawa 2014, s. 826.

¹¹ Zob. uchwała SN z dnia 28 marca 2002 r., sygn. akt I KZP 6/02, OSNKW nr 5-6/2003, poz. 31, LEX nr 51723.

wówczas, gdy dojdzie do uchylecia orzeczenia zasądającego alimenty. Pomimo niejednokrotnie podejmowanych prób udzielenia odpowiedzi na pytanie czy wymiar sprawiedliwości korzysta z karnoprawnej ochrony na mocy art. 209 k.k. nie ma jednolitej linii orzeczniczej ani pełnej zgodności w piśmiennictwie¹².

2.2. Obowiązek alimentacyjny

Niealimentacja należy do grupy przestępstw indywidualnych, tzn. sprawcą może być tylko osoba, która jest zobowiązana do płacenia alimentów tj. osoba na której ciąży obowiązek opieki – z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego – w postaci łożenia na utrzymanie innej osoby. Doktryna przyjmuje, że jest to przestępstwo indywidualne

¹² W uchwale z dnia 13 sierpnia 1959 r., sygn. akt VI KO 31/59 (OSNPG nr 7/1960, poz. 129), Sąd Najwyższy przyjął, że dla bytu przestępstwa uporczywej niealimentacji nie ma znaczenia wyrok sądu cywilnego, uchylający poprzednie orzeczenie stwierdzające obowiązek alimentacyjny. Odmienne stanowisko przyjął SN w wyroku z dnia 8 grudnia 1962 r., sygn. akt V K 721/62 (OSNKW nr 11/1963, poz. 200), w którym uznano, że w sytuacji uchylecia orzeczenia sądu cywilnego nie ma podstaw do skazania za niepłacenie alimentów zarówno za okres przed uchyleciem orzeczenia zasądającego alimenty, jak i po nim. W związku z tak dalece rozbieżnymi stanowiskami, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego zwrócił się do powiększonego składu Sądu Najwyższego z pytaniem: „Czy odbiera cechy przestępstwa czynowi zakwalifikowanemu z art. 201 § 2 k.k. fakt, że wyrok stwierdzający obowiązek alimentacyjny został następnie uchylony, a powództwo o alimenty prawomocnie oddalone?”. Sąd Najwyższy podjął w tej sprawie uchwałę w składzie siedmiu sędziów w dniu 18 czerwca 1966 r., sygn. akt VI KZP 66/10 (OSNKW nr 8/1966, poz. 80), w której stwierdzono: „fakt, że wyrok stwierdzający obowiązek alimentacyjny został uchylony, a powództwo o alimenty prawomocnie oddalone, powoduje, że w czynie oskarżonego, popełnionym zarówno przed, jak i po uchyleciu tego wyroku, nie ma cech przestępstwa (...). Fakt ten daje podstawę – w razie prawomocnego skazania – do wznowienia postępowania na korzyść oskarżonego”. W uchwale tej Sąd Najwyższy wskazał też, że przedmiotem ochrony karnej w tym przypadku jest ochrona prawa do alimentacji, a nie ochrona powagi lub wykonalności orzeczenia sądu cywilnego, stwierdzającego obowiązek alimentacji. Pomimo tej uchwały nadal w orzecznictwie nie ma pełnej zgodności co do tego czy wymiar sprawiedliwości stanowi uboczny przedmiot ochrony przestępstwa niealimentacji.

właściwe¹³. Podstawowym w tym wypadku pojęciem jest obowiązek alimentacyjny.

Ustawodawca w art. 209 k.k. odwołuje się do obowiązku alimentacji, który ma charakter cywilnoprawny. Dlatego analizując ten obowiązek trzeba sięgnąć do przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹⁴ gdzie wskazano m.in. na obowiązek alimentacyjny rodziców wobec dzieci. Zgodnie z art. 128 k.r.o. obowiązek alimentacyjny sprowadza się do obowiązku dostarczania środków utrzymania, a w miarę potrzeby także środków wychowania¹⁵. Obowiązek alimentacyjny stanowi przede wszystkim zobowiązanie prawnorodzinne. Obowiązek alimentacyjny obciąża krewnych w linii prostej (a więc osoby, z których jedna pochodzi od drugiej, tj. zstępni i wstępni) oraz rodzeństwo (a więc osoby, które mają choć jednego wspólnego przodka). Obowiązek alimentacyjny należy do kategorii stosunków obligacyjnych. Powstaje wskutek zdarzeń, z którymi ustawa wiąże jego powstanie (takimi jak: urodzenie, małżeństwo, przysposobienie). Treścią obowiązku alimentacyjnego jest dostarczanie uprawnionemu środków utrzymania (m.in. koszty wyżywienia, ubrania, mieszkania, leczenia), a w miarę potrzeby także środki wychowania, które służą rozwojowi fizycznemu i psychicznemu (m.in. koszty wykształcenia, zapewnienia możliwości korzystania z dóbr kultury). Celem świadczeń alimentacyjnych jest dostarczenie uprawnionemu środków do

¹³ S. HYPŚ, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: Kodeks karny. Komentarz, red. A. Grześkowiak – K. Wiak, s. 831.

¹⁴ Dz. U. z 2012 r. poz. 788, z późn. zm.

¹⁵ Z reguły obowiązek alimentacyjny polega na zapewnieniu środków utrzymania czyli zabezpieczeniu sfery ekonomicznej, materialnej uprawnionego. Jednak w świadczeniach alimentacyjnych przenikają się wzajemnie elementy majątkowe z niemajątkowymi. Obowiązek alimentacyjny to przecież także zapewnienie opieki i środków wychowania. Zob. uchwała SN z dnia 24 maja 1990 r., sygn. akt III CZP 21/90 (OSNCP nr 10-11/1990, poz. 128), w uzasadnieniu której Sąd stwierdził: „Obowiązek alimentacyjny należy do kategorii stosunków obligacyjnych, a ze względu na swe źródło należy do zobowiązań prawnorodzinnych. Polega on na czynnościach mających na celu zaspokojenie potrzeb osoby, która sama utrzymać się nie może, a więc na różnorodnych świadczeniach. Obejmuje on dostarczanie środków utrzymania, a w razie potrzeby także środków wychowania”.

zaspokojenia jego bieżących potrzeb czyli potrzeb teraźniejszych lub przyszłych¹⁶. Stosunek alimentacyjny jako rodzaj stosunku cywilnoprawnego powoduje, że jeden podmiot ma prawo domagać się dostarczenia środków utrzymania, zaś drugi z podmiotów obowiązany jest to żądanie zaspokoić.

Ustawodawca w art. 209 § 1 k.k. przewidział dwa źródła powstania obowiązku alimentacyjnego: ustawę i orzeczenie sądowe. Ochronie przewidzianej tym przepisem nie podlegają natomiast obowiązki, które wynikają z umowy¹⁷.

Ustawowy obowiązek alimentacji wynika z przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (art. 128-144¹ k.r.o.). Do stwierdzenia przez sąd karny uchylania się od obowiązku alimentacyjnego wynikającego z ustawy nie jest konieczne wydanie orzeczenia sądowego ustalającego taki obowiązek, osobami uprawnionymi bowiem są osoby najbliższe¹⁸.

Natomiast orzeczeniem stwierdzającym obowiązek łożenia na utrzymanie, w rozumieniu art. 209 § 1 k.k., jest każde orzeczenie zobowiązujące do świadczeń polegających na dostarczaniu osobie uprawnionej środków utrzymania. Uwzględnić trzeba orzeczenie renty dożywotniej na podstawie art. 913 k.c. czy orzeczenie o zabezpieczeniu roszczeń na podstawie art. 753 § 1 k.p.c. Zatem mamy tu

¹⁶ J. IGNACZEWSKI, *Alimenty. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 15-16.

¹⁷ Część doktryny przedstawia jednak odmienne stanowisko: m.in. K. BUCHAŁA, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989, s. 649; A. OLESZKO, *Dochodzenie roszczeń o świadczenia alimentacyjne*, Warszawa 1990, s. 110. Wskazują oni na umowę alimentacyjną, z art. 138 k.r.o., jednak umowa taka nie stanowi źródła obowiązku alimentacyjnego, a jedynie może zmierzać do skonkretyzowania tego obowiązku czy stwierdzenia istnienia obowiązku.

¹⁸ Art. 115 § 11 k.k.: „Osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu”.

Jednak w doktrynie prawa karnego zauważa się, że z karnoprawnej ochrony korzystają oprócz osób najbliższych w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. również inne osoby uprawnione do świadczeń alimentacyjnych na mocy przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Wśród nich wymienia się np. byłego małżonka, pasierba czy ojczyrna i macochę.

do czynienia z obowiązkiem opieki w sensie faktycznym, a nie z klasyczną instytucją opieki w sensie cywilnoprawnym¹⁹. Sąd Najwyższy uznał, że postanowienie sądowe o zabezpieczeniu powództwa w sprawie o ustalenie ojcostwa i zasądzenie alimentów w trybie określonym w art. 753 § 1 k.p.c. jest orzeczeniem podlegającym wykonaniu, w którym stwierdzono obowiązek łożenia na utrzymanie w rozumieniu kodeksu karnego²⁰. Art. 209 k.k. ma zastosowanie także do obowiązku opieki wynikającego np. z orzeczenia o umieszczeniu w rodzinie zastępczej czy też z decyzji o czasowym oddaniu dziecka pod opiekę określonej osobie lub do państwowego domu dziecka²¹. Zatem krąg osób uprawnionych do świadczeń o charakterze alimentacyjnym, na mocy orzeczeń sądowych, jest otwarty.

2.3. Znamię uporczywego uchylania się od obowiązku

Przestępstwo niealimentacji jest przestępstwem skutkowym z zaniechania. Do znamion przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. należy uporczywość zachowania sprawcy, z którą wiąże się niepłacenie alimentów w określonym czasie, mimo istnienia po stronie sprawcy realnych możliwości regulowania należności na rzecz uprawnionego. Przez „uporczywość” rozumieć należy działanie długotrwałe, powtarzalne, nacechowane złą wolą i nieustępliwością. Zatem przez jak długi okres sprawca ma nie płacić alimentów, aby można było mówić o działaniu długotrwałym czyli uporczywym? Ustawodawca nie określił precyzyjnie tego okresu, dlatego każdy przypadek trzeba rozpatrywać i oceniać indywidualnie. W tej kwestii w jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy²² jednoznacznie wskazał, że okres niealimentacji obejmujący dwa miesiące nie spełnia ustawowego znamienia „uporczywości” z art. 209 § 1 k.k. Analogicznie uporczywość była rozumiana pod

¹⁹ Z. Szwik, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 1048.

²⁰ Uchwała SN z dnia 17 czerwca 1993 r., sygn. akt I KZP 4/93, OSNKW nr 7-8/1993, poz. 39, LEX nr 20594.

²¹ Uchwała SN z dnia 25 sierpnia 1973 r., sygn. akt VI KZP 25/73, OSNKW nr 11/1973, poz. 133, LEX nr 18638.

²² Wyrok SN z dnia 8 grudnia 2008 r., sygn. akt V KK 277/08, LEX nr 531405.

rządami kodeksu karnego z 1969 r. W doktrynie podkreślano, że uporczywość wymaga długotrwałości w uchylaniu się od płacenia alimentów chyba, że upór był efektem bezpośredniego, jednoznacznego oświadczenia: „nie płacę i płacić nie będę”. Dodatkowo podkreślano, że nie może być mowy o uporczywości, a nawet bezprawności zachowania sprawcy, jeśli nie miał on obiektywnych możliwości wykonania obowiązku alimentacji wskutek m.in. długotrwałej choroby²³.

Pojęcie uporczywości zawiera w sobie element świadomości sprawcy, że mając możliwości nie łoży na utrzymanie i nie reguluje swoich powinności w tym zakresie, zgodnie z prawem. Ale jednocześnie pojęcie uporczywości zawiera także element wielokrotności uchylania się od wykonania ciężącego obowiązku²⁴. W orzecznictwie sądowym podkreśla się, że znamię uporczywości wymaga, aby wystąpiła wielokrotność zaniechań na przestrzeni pewnego, określonego czasu²⁵. Zatem istotą przestępstwa niealimentacji jest wielokrotne zaniechanie wykonania obowiązków alimentacyjnych na utrzymanie osoby najbliższej. Wielokrotne, czasowe trwanie niealimentacji może powodować wątpliwości, czy mamy do czynienia z wielokrotnością przestępstw czy też z jednym przestępstwem. Jednak zgodnie z przeważającym poglądem doktryny i orzecznictwa, jest to przestępstwo trwałe, bowiem sprawca swym zachowaniem wywołuje bezprawny stan i utrzymuje go przez dłuższy czas. Mamy więc tutaj do czynienia z tzw. jednością prawną czynu, która z punktu widzenia osądu i reakcji karnej nakazuje wielokrotność rozciągniętych w czasie zachowań sprawcy traktować jako jeden czyn zabroniony. Oznacza to, że czyn taki stanowi integralną całość, dlatego też nie może być on dzielony i rozstrzygany w oddzielnych postępowaniach²⁶. Jednakże mimo, że przestępstwo określone w art. 209 § 1 k.k. ma charakter trwały

²³ W. ŚWIDA, *Prawo karne*, Warszawa 1986, s. 526.

²⁴ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 13 grudnia 2000 r., sygn. akt II AKz 289/00, LEX nr 46065.

²⁵ Por. wyrok SN z dnia 5 stycznia 2001 r., sygn. akt V KKN 504/00, OSNKW nr 7-8/2001, poz. 57, LEX nr 47616.

²⁶ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 września 2001 r., sygn. akt II AKo 161/01, LEX nr 49346.

to znaczy sprawca swoim zachowaniem wywołuje bezprawny stan i utrzymuje go przez dłuższy czas (tzw. jedność prawna czynu), to jednak nie oznacza to możliwości włączania do okresu przestępnej niealimentacji tych odcinków czasowych, w których sprawca nie miał obiektywnej możliwości wywiązywania się z ciężących na nim obowiązków²⁷. Zatem w każdym przypadku należy zbadać czy w określonym czasie istniały realne możliwości, tj. czy sprawca mógł spełniać obowiązek alimentacyjny i regulować na bieżąco należności. Sam fakt niewykonania określonego obowiązku nie jest równoznaczny z uchylaniem się od niego. W sytuacji, gdy zobowiązany do alimentów nie uiszcza ich ze względu na brak możliwości zarobkowania, np. jest osobą całkowicie niezdolną do pracy i nie ma żadnych środków materialnych, wtedy nie będziemy mieli do czynienia z zaniechaniem, a tym samym nie będzie mowy o uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego²⁸.

Ze stanowiskiem doktryny i orzecznictwa, że przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. jest przestępstwem trwałym²⁹ nie zgadza się m.in. Andrzej Marek. Autor uznaje, że powyższy pogląd jest nietrafny, ponieważ przestępstwo trwałe polega na wytworzeniu jednym czynem i utrzymaniu przez określony czas stanu bezprawnego np. pozbawienie wolności. Natomiast w przypadku uporczywego uchylania się od obowiązku alimentacyjnego dochodzi do powtarzalności zachowań

²⁷ Por. wyrok SN z dnia 9 listopada 2011 r., sygn. akt IV KK 321/2011, Lexis.pl nr 4140301.

²⁸ Z. SIWIK, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 1051.

²⁹ Istota czynu niealimentacji polega na wywołaniu i utrzymywaniu stanu bezprawnego. Sprawca ma możliwość usunąć ten stan poprzez wykonanie obowiązku alimentacyjnego, ale tego nie czyni. Stąd pogląd, że czyn niealimentacji ma charakter przestępstwa trwałego. Tak m.in. L. GARDOCKI, *Prawo karne*, Warszawa 2013, s. 285; S. HYPŚ, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz, red. M. Królikowski – R. Zawłocki, s. 768; Postanowienie SN z dnia 18 lipca 1996, sygn. akt I KZP 15/96, Wokanda nr 11/1996, s. 21, Lexis.pl 316223.

polegających na zaniechaniu tj. na systematycznym uchylaniu się od obowiązku³⁰.

W jednym z wyroków Sąd Najwyższy³¹ zwrócił także uwagę na ustawowy zwrot „uchylanie się od obowiązku łożenia na utrzymanie”. Zwrot ten musi być rozumiany literalnie. Bowiem w prawie karnym nie jest dopuszczalne dokonywanie wykładni rozszerzającej określonych regulacji na niekorzyść sprawcy. Tego rodzaju zabieg interpretacyjny byłby sprzeczny z zasadą określoności przestępstwa, o której mowa w art. 1 § 1 k.k. i art. 42 ust. 1 Konstytucji RP.

Przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. zachodzi gdy uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego jest uporczywe, tzn. trwa dłuższy czas, a ponadto sprawca mając możliwość łożenia na utrzymanie osoby najbliższej nie czyni tego, wykazując tym samym złą wolę. Nie wystarczy więc ustalenie jedynie, że sprawca nie płacił alimentów, nie wystarczy także samo ustalenie, że nie płacił tych alimentów w pewnym okresie (np. przez okres dziewięciu miesięcy), chociaż w tym czasie zarabiał. Należałoby bowiem wykazać, że część z osiągniętych dochodów (po odliczeniu kosztów własnego utrzymania) oskarżony mógł przeznaczyć na spłatę alimentów albo też miał możliwość osiągnięcia wyższych dochodów, czego z przyczyn od siebie zależnych nie czynił³². W tym kontekście zasadnym należy uznać pogląd, że niewywiązywanie się w pełni z obowiązku alimentacyjnego, np. płacenie alimentów w mniejszej wysokości niż zasądzone, nie będzie wyczerpywało znamion czynu zabronionego z art. 209 § 1 k.k. Może się bowiem okazać, że zobowiązany płaci niższe niż należne (zasądzone) alimenty z uwagi np. na utratę pracy. Analogiczna sytuacja może mieć miejsce, gdy zobowiązany nie płaci alimentów w sposób regularny, ale jest to efekt braku stałych dochodów, wówczas także nie będzie mowy o wyczerpaniu znamion czynu zabronionego z art. 209 § 1 k.k. Takie zachowania sprawcy nie będą charakteryzowały się

³⁰ A. MAREK, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 475.

³¹ Wyrok SN z dnia 11 lipca 2012 r., sygn. akt II KK 179/12, LEX nr 1232246.

³² Por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 18 stycznia 2001 r., sygn. akt II AKa 241/00, LEX nr 54979.

„uporczywością”, która należy do znamion przestępstwa niealimentacji. Słusznie orzekł Sąd Apelacyjny w Katowicach³³, że: „Uporczywym uchylaniem się od płacenia alimentów w rozumieniu art. 209 k.k. jest tylko taka sytuacja, gdy sprawca, mając ku temu realne i faktyczne możliwości płacenia alimentów, nie płaci i czyni to celowo. Przesyłanie natomiast przez oskarżoną kwot niższych od zasądzonych, z uwagi na konieczność równoczesnego zapewnienia utrzymania siebie i dziecka, nie może być uznane za uchylanie się od spełnienia obowiązku alimentacyjnego”. Dlatego w każdym przypadku sąd musi zbadać, jaki charakter miały przyczyny, które spowodowały powstanie zaległości w płaceniu alimentów. Jeżeli sąd ustali, że zaleganie trwało dłuższy czas (w orzecznictwie i doktrynie przyjmuje się, że co najmniej 3 miesiące) a jednocześnie zobowiązany miał obiektywną możliwość płacenia alimentów, ale ustalono, że uporczywie ze złej woli zlekceważył obowiązek alimentacyjny (nałożony np. wyrokiem sądu), wówczas może on zostać pociągnięty do odpowiedzialności za przestępstwo niealimentacji.

Przestępstwo niealimentacji należy do tzw. przestępstw zbiorowych i do przestępstw wieloczynowych. Przestępstwo wieloczynowe to takie, które dla realizacji znamion typu czynu zabronionego wymaga popełnienia kilku czynów w znaczeniu materialnym o charakterze jednorodnym lub różnorodnym. Przyjęcie konstrukcji czynu zbiorowego wyłącza instytucję czynu ciągłego. Z istoty przestępstwa zbiorowego wynika, że do popełnienia przestępstwa niealimentacji konieczne jest wielokrotne zaniechanie wykonania obowiązku alimentacyjnego, poprzez niełożenie na utrzymanie osoby uprawnionej. Zatem dochodzi tutaj do wielokrotności sprawczych zachowań, stanowiących jeden czyn, dlatego w takim przypadku sprawcy nie można przypisać popełnienia wielu przestępstw³⁴. W tej kwestii warto

³³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 stycznia 2005 r., sygn. akt II AKa 455/2004, KZS nr 7-8/2005, poz. 118, LEX nr 147203.

³⁴ Por. D. J. SOSNOWSKA, *Alimenty a prawo karne*, s. 133-134.

zwrócić uwagę na postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku³⁵, który jasno określił, że przestępstwo niealimentacji należy do tzw. przestępstw wieloczynnościowych, których czas popełnienia określa czas dokonania ostatniego z czynów składających się na realizację znamion typu. Jeżeli się przyjmie, że fakt wielokrotności zachowania się sprawcy należy do ustawowych znamion przestępstwa niealimentacji, to w konsekwencji wyłączone musi być stosowanie instytucji czynu ciągłego czy też ciągu przestępstw. Z datą wydania wyroku przez sąd pierwszej instancji kończy się zatem trwanie przestępstwa niealimentacji. Sprawca, który uchyla się od alimentacji po wydaniu wyroku odpowiada już za nowe przestępstwo.

W orzecznictwie przyjmuje się również, że sąd podczas orzekania w sprawie o przestępstwo uporczywej niealimentacji ma obowiązek ustalenia, czy nadal utrzymuje się stan przestępny, który wychodzi już poza granice czasowe wskazane w akcie oskarżenia. Sąd ma prawo modyfikować ramy czasowe zarzutu³⁶. Wyrok skazujący za przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. kończy byt tego przestępstwa trwałego. Decydujące znaczenie ma tutaj data wyroku skazującego, a nie określenie punktu końcowego uporczywej niealimentacji przyjętej w opisie czynu zabronionego przypisanego sprawcy w wyroku. Stąd dalsza uporczywa niealimentacja, po wyroku skazującym, może stanowić nowe przestępstwo niealimentacji. Prawomocne skazanie sprawcy przestępstwa niealimentacji przez ściśle określony czas nie zwalnia go od odpowiedzialności karnej w sytuacji, gdy w dalszym okresie nadal uporczywie uchyla się od nałożonych na niego świadczeń alimentacyjnych. Wówczas należy uznać, że mamy do czynienia z nowym czynem przestępczym, którego granice czasowe powinny być dokładnie określone w opisie przypisanego czynu w wyroku skazującym³⁷.

³⁵ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11 sierpnia 1999 r., sygn. akt II AKo 199/99, Prok. i Pr. Nr 10/2000, poz. 27, LEX nr 42876.

³⁶ Wyrok SN z dnia 27 lutego 2002 r., sygn. akt II KKN 17/00, OSNKW nr7-8/2002, poz. 55, LEX nr 53737.

³⁷ Por. Z. SIWIK, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 1052. Zob. także wyrok SN z dnia 6 maja 2002 r., sygn. akt V KK 10/02 (LEX nr 53910), w którym wskazano: „W wypadku przestępstw wielokrotnych, do których należy występek z art. 209 § 1

2.4. Narażenie osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych

Przestępstwo uporczywej niealimentacji jest przestępstwem materialnym. Dlatego jego dokonanie trzeba łączyć z wystąpieniem skutku w postaci narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych.

Stanowisko takie przyjmuje także Sąd Najwyższy, który niejednokrotnie podkreśla, że warunkiem dokonania przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. jest to, żeby uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego spowodowało skutek w postaci narażenia pokrzywdzonego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych³⁸.

Niealimentacja jest przestępstwem materialnym z narażenia, a nie z naruszenia. W art. 209 § 1 k.k. stypizowane zostało nie naruszenie chronionego dobra (uszczerbek), lecz jego narażenie. Zatem karalnością objęto już wcześniejszy etap zachowania się sprawcy. Narażenie na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych jest równoznaczne ze spowodowaniem niebezpieczeństwa niemożności zaspokojenia tych potrzeb. Przy czym, każdorazowo zachodzi konieczność stwierdzenia tego niebezpieczeństwa, aby przesądzić o tym, że czyn ten jest przestępstwem konkretnego narażania na niebezpieczeństwo. Niebezpieczeństwo niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych oznacza każdy rodzaj zagrożenia możliwości zaspokojenia tych potrzeb (nie wchodzi w grę jedynie bezpośrednie zagrożenie możliwości zaspokojenia)³⁹.

kk, nie ma stanu rzeczy osądzonej, jeśli uprzednie prawomocne skazanie dotyczy tylko fragmentu zarzuconego później czynu. Uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego w okresie nie objętym prawomocnym skazaniem jest już nowym czynem przestępnym, pociągającym dalszą odpowiedzialność karną, przy czym granice czasowe kolejnego przestępstwa powinny być dokładnie określone, z uwzględnieniem treści poprzedniego wyroku skazującego”.

³⁸ Wyrok SN z dnia 29 maja 2012 r., sygn. akt II KK 106/12, OSNKW nr 10/2012, poz. 107, LEX nr 1223801; Wyrok SN z dnia 11 lipca 2012 r., sygn. akt II KK 179/12, LEX nr 1219289.

³⁹ Z. SIWIK, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 1053.

W tym miejscu należy dokonać analizy pojęcia „podstawowych potrzeb”. Trzeba bowiem odpowiedzieć na pytanie, które potrzeby są potrzebami podstawowymi? Czy ustawodawca miał na myśli tylko potrzeby konieczne człowiekowi do zapewnienia minimum egzystencji czyli środki przeznaczone do jego utrzymania tj. żywność, odzież i mieszkanie. Czy może również zaspokojenia potrzeb duchowych, kulturalnych, potrzeb związanych z zapewnieniem odpowiedniego wykształcenia itp. Należy zwrócić uwagę, że potrzeby są uzależnione od konkretnego podmiotu, od sytuacji w jakiej się znajduje i od miejsca, w którym przebywa. Kryterium oceny potrzeb uzależnione jest w znacznym stopniu od indywidualnych właściwości uprawnionego do alimentowania tj. ze względu na jego wiek, stan zdrowia, czy potrzeby dalszego kształcenia. Obecnie w cywilizowanym społeczeństwie zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu, zwłaszcza w odniesieniu do dziecka, jest elementem procesu wychowawczego rozumianego jako kształtowanie osobowości i charakteru, postawy obywatelskiej oraz przygotowania do samodzielnego życia⁴⁰. Niezmiennie pozostaje, że zawsze dobro dziecka i jego odpowiednie przygotowanie do samodzielnego życia jest nadrzędnym celem wychowawczym. Dlatego należy zachować równowagę między zaspokajaniem potrzeb konsumpcyjnych dziecka a potrzebami duchowymi. Jednocześnie trzeba pamiętać, że zobowiązany nie ma obowiązku zapewniać realizacji wszystkich wymagań uprawnionego, nawet jeśli ma takie możliwości finansowe. Wyjście poza podstawowe potrzeby zależy już od samej dobrowolnej decyzji zobowiązanego, w tym od jego możliwości finansowych⁴¹.

⁴⁰ Zakres podstawowych potrzeb nie jest pojęciem stałym i niezmiennym, zależy od konkretnych warunków społeczno-ekonomicznych i stanu świadomości społecznej na danym etapie rozwoju społeczeństwa. Im wyższy jest stopień tego rozwoju oraz przeciętny poziom życia obywateli, tym większe i bardziej różnorodne są potrzeby uznawane powszechnie za podstawowe. Zob. wyrok SN z dnia 27 marca 1987 r. sygn. akt V KRN 54/87, OSNPG nr 8-9/1987, poz. 103. Por. także K. JANCUKOWICZ, *Kodeks karny z orzecznictwem*, Gdańsk 1996, s. 580.

⁴¹ Por. S. HYPŚ, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, s. 259.

Reasumując, przez pojęcie podstawowych potrzeb rozumieć należy nie tylko potrzeby podstawowe, niezbędne do minimalnej egzystencji, jak wyżywienie czy odzież, ale także potrzeby edukacyjne (np. zdobycie odpowiedniego wykształcenia) czy potrzeby kulturalne.

Aby przyjąć istnienie znamienia narażenia nie wystarczy samo stwierdzenie abstrakcyjnej możliwości powstania po stronie pokrzywdzonego niemożności zaspokojenia potrzeb życiowych. Nie jest to przecież przestępstwo formalne. Dlatego konieczne jest ustalenie konkretnego stopnia narażenia, który czyni prawdopodobną i bliską realizacji sytuację, o jakiej mowa w art. 209 § 1 k.k. tj. niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych.

Warto w tym miejscu podkreślić, że okoliczność wskazująca na przyznanie pokrzywdzonemu przez odpowiednią instytucję świadczenia rodzinnego lub pieniężnego, o czym mowa w art. 209 § 3 k.k. nie zmienia faktu, że niespełnianie świadczenia alimentacyjnego przez zobowiązanego wypełnia znamię narażenia pokrzywdzonego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Pomoc odpowiednich instytucji państwowych czy społecznych (charytatywnych) działa tak samo jak każda inna pomoc od osób niezobowiązanych, które z pobudek humanitarnych umożliwiają egzystencję osób pokrzywdzonych, narażonych bez takiej pomocy na stan, jaki ma na względzie ustawodawca w art. 209 § 1 k.k. czyli stan niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych⁴². Odmienne stanowisko w tej kwestii zajął Sąd Apelacyjny w Katowicach⁴³, który przyjął, że: „Dla realizacji wystętku, o jakim mowa w przepisie art. 209 § 1 k.k., niezbędne jest m.in. niebudzące wątpliwości

⁴² Por. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 16 grudnia 1996 r., sygn. akt II AKa 407/96, LEX nr 30197. Podobnie przyjął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 20 lipca 1971 r., sygn. akt V KRN 259/71 (OSNPG nr 12/1971, poz. 239), w którym stwierdził: „okoliczność, że to z rodziców, które łoży na utrzymanie dziecka – świadcząc ponad ciężący na nim z mocy ustawy obowiązek – zaspokajają w ten sposób podstawowe potrzeby życiowe dziecka, nie może stanowić o tym, że dziecko nie zostało narażone na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”.

⁴³ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12 stycznia 2005 r., sygn. akt II AKo 1/05, KZS nr 7-8/2005, poz. 117, Lex nr 147197.

wykazanie, iż w wyniku zaniechania, rozumianego jako uporczywe uchylanie się, przez sprawcę obowiązku łożenia na utrzymanie osoby najbliższej, pokrzywdzony narażony został na niemożność zaspokojenia podstawowych, a nie wszystkich, potrzeb życiowych. Stan taki oznacza, że w sytuacji zaspokojenia w inny sposób pokrzywdzonemu potrzeb tak fizycznych, jak i duchowych, o jakich mowa wyżej, brak jest podstaw do penalizacji zachowania sprawcy, nawet wówczas, gdy ten uporczywie uchylał się od alimentacji, co w ostatniej sytuacji rodzi jedynie odpowiedzialność cywilną”. Wydaje się jednak uzasadnionym twierdzenie, że okoliczność świadcząca o tym, że w rzeczywistości potrzeby uprawnionego są zaspokajane przez inne osoby, nie wyłącza odpowiedzialności karnej zobowiązanego⁴⁴. W szczególności stanu zagrożenia wywołanego niepłaceniem alimentów nie usuwa fakt, że potrzeby uprawnionego zaspokajają inny podmiot. Sprawca nie spełnia ciężącego na nim obowiązku alimentacyjnego i już to powoduje, że wypełnia znamię „narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”. To w jaki sposób z określoną sytuacją radzi sobie uprawniony, czy mu pomaga inna osoba albo jakaś instytucja jest kwestią drugorzędną, która nie powinna decydować o braku podstaw do penalizacji zachowania sprawcy.

3. Strona subiektywna przestępstwa uporczywej niealimentacji

Jedną z podstawowych zasad prawa karnego jest wymóg winy jako konieczny element każdego przestępstwa⁴⁵. Przestępstwo nie może istnieć bez winy. Rodzaj i forma winy wpływać może w sposób istotny na kształtowanie się odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa.

⁴⁴ W doktrynie stanowisko takie przyjmuje m.in. Z. STWIK, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 1054: „Zmniejszenie lub uchylenie narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych przez kogoś innego nie wyłącza odpowiedzialności karnej sprawcy. Fakt, że podstawowe potrzeby dziecka są zaspokajane przez inne osoby, nie oznacza braku w czynie oskarżonego znamienia przestępstwa niealimentacji, polegającego na narażeniu dziecka na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”.

⁴⁵ Art. 1 § 3 k.k.: „Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu”.

Wina występuje w stronie podmiotowej przestępstwa, określanej też mianem strony subiektywnej. Zatem do przyjęcia odpowiedzialności karnej nie wystarczy ustalenie związku przyczynowego łączącego sprawcę z popełnionym przez niego czynem. Sprawca niealimentacji musi być ponadto uznany za winnego swojego czynu. Każde bowiem przestępstwo, a więc także przestępstwo uporczywej niealimentacji, jest czynem społecznie niebezpiecznym, bezprawnym, zagrożonym sankcją karną w ustawie, a ponadto zawinionym.

Występek z art. 209 § 1 k.k. jest przestępstwem umyślnym⁴⁶. Nie ma natomiast zgody w doktrynie co do zamiaru tj. czy może być ono popełnione zarówno z zamiarem bezpośrednim jak i ewentualnym czy tylko z zamiarem bezpośrednim. Dominuje pogląd, że można je popełnić tylko z zamiarem bezpośrednim, bowiem sprawcy towarzyszy szczególny stosunek psychiczny uporczywości, który charakteryzuje się nieustępliwością i chęcią postawienia na swoim⁴⁷. Znamię uporczywości występujące w przepisie art. 209 § 1 k.k., zabarwione jest zdecydowanie podmiotowo, dlatego powinno być objęte jedynie zamiarem bezpośrednim⁴⁸. Podobnie zdaniem Ryszarda Stefańskiego⁴⁹ za ograniczeniem umyślności tego zamiaru (jedynie *dolus directus*) przemawia znamię uporczywości uchylania się, w którym mieści się dążenie do niewywiązywania się z obowiązku alimentacji. Trzeba

⁴⁶ Podobnie ustawodawca w kodeksie karnym z 1932 r. do karygodności czynu uchylania się od obowiązku łożenia na utrzymanie osoby najbliższej wymagał od sprawcy zamiaru niedostosowania się do prawnego obowiązku, przy czym nie wystarczającym było jedynie niedbalstwo lub brak skrupulatności. Przepis art. 201 § 1 k.k. z 1932 r. wskazywał na warunek karygodności doprowadzenia danej osoby do nędzy lub konieczności korzystania ze wsparcia. Według Juliusza Makarewicza nie był to jednak obiektywny warunek karygodności, lecz część składowa stanu faktycznego, który musi sprawca objąć zamiarem choćby ewentualnym. Por. J. MAKAREWICZ, *Kodeks karny z komentarzem*, red. naukowa A. Grześkowiak – K. Wiak, Wydanie na podstawie publikacji Wydawnictwa Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich, Lwów 1938, Lublin 2012, s. 481.

⁴⁷ S. HYPŚ, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*. Tom I. Komentarz, red. M. Królikowski – R. Zawłocki, s. 769.

⁴⁸ Z. SIWIK, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 1048.

⁴⁹ R. STEFAŃSKI, *Prawo karne materialne*, s. 286.

pamiętać, że sam fakt niewykonania określonego obowiązku nie jest jeszcze równoznaczny z uchylaniem się od niego. W pojęciu „uchyla się” mieści się negatywny stosunek psychiczny osoby zobowiązanej do alimentacji. Sprawca mimo obiektywnej możliwości wykonania ciężącego na nim zobowiązania, nie spełnia tego obowiązku ponieważ nie chce go spełnić i lekceważy wyrok, którym nałożono na niego ten obowiązek. Negatywny stosunek sprawcy do jego obowiązku powinien być wykazany stosownymi dowodami⁵⁰. Jasno i precyzyjnie wyjaśnił tą kwestię Sąd Najwyższy⁵¹: „uchylanie się od obowiązku łożenia na utrzymanie osoby uprawnionej do alimentacji zachodzi wtedy, gdy zobowiązany mając obiektywną możliwość wykonania tego obowiązku, nie dopełnia go ze złej woli. (...) Znamię uporczywości łączy w sobie dwa elementy. Jeden z nich charakteryzuje postępowanie sprawcy od strony podmiotowej, a polega na szczególnym nastawieniu psychicznym wyrażającym się w nieustępliwości, chęci postawienia na swoim (obojętne z jakich pobudek), podtrzymywaniu własnego stanowiska na przekór ewentualnym próbom jego zmiany (...). Przejawem takiego nastawienia psychicznego bywa porzucenie pracy lub jej zmiana na gorzej płatną. Drugi element, obiektywny, polega na trwaniu takiego stanu rzeczy przez pewien dłuższy czas (np. na wstrzymywaniu się z zapłatą kolejnych rat alimentacyjnych co najmniej przez 3 miesiące lub płacenie ich nieregularnie albo w kwotach znacznie niższych od należnych)”. Zatem do powstania przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. nie wystarczy ustalenie jedynie, że sprawca nie spełnia obowiązku alimentacji, konieczne jest ustalenie, że nie łoży on na utrzymanie uprawnionego czyli uchyla się od tego obowiązku w sposób uporczywy i czyni to z własnej i nieprzymuszonej złej woli⁵².

⁵⁰ Por. Postanowienie SN z dnia 17 kwietnia 1996 r., sygn. akt II KRN 204/96, LEX nr 26252.

⁵¹ Uchwała SN z dnia 9 czerwca 1976 r., sygn. akt VI KZP 13/75, OSNKW nr 7-8/1976, poz. 86, LEX nr 19141.

⁵² Por. Wyrok SN z dnia 3 lipca 2003 r., sygn. akt II KK 125/03, LEX nr 151989.

Sprawca przestępstwa uporczywej niealimentacji umyślnie uchyla się od spełnienia obowiązku alimentacyjnego. Postępowanie sprawcy cechuje uporczywość, która przejawia się w jego złej woli. Czy zatem o przestępstwie z art. 209 § 1 k.k. będzie można mówić wtedy, gdy sprawca nie spełnia swej powinności, ale nie czyni tego z wyrachowania tj. ze złej woli? Otóż, w sytuacji obiektywnej niemożności łożenia na utrzymanie, z oczywistego powodu wyłączone będzie przypisanie sprawcy winy, stanowiącej konieczny warunek odpowiedzialności karnej. Skoro bowiem sprawcy nie można przypisać złej woli to nie będzie spełnione znamię uporczywości. Okolicznością wyłączającą umyślność w zakresie zaniechania wykonywania obowiązku alimentacyjnego, będzie m.in. pozbawienie wolności osoby, na której obowiązek spoczywa, o ile w tym okresie nie ma ona możliwości zarobkowania lub innych źródeł majątkowych, z których możliwa byłaby realizacja należności alimentacyjnych⁵³. Analogicznie jeśli niealimentacja sprawcy jest wynikiem jego trudnej sytuacji życiowej (materialnej), która uniemożliwia mu wykonanie obowiązku, przykładowo ze względu na chorobę nie ma możliwości zarobkowania, to wówczas czyn jego nie może stanowić o istocie przestępstwa. Stanowisko takie jest akceptowane w teorii prawa karnego. O istocie przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. decyduje przede wszystkim zła wola sprawcy przy obiektywnej możliwości wykonania obowiązku łożenia na utrzymanie osoby uprawnionej⁵⁴.

Pomimo przeważającego poglądu doktryny, że przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. jest przestępstwem umyślnym i popełnianym tylko z zamiarem bezpośrednim, można spotkać się ze stanowiskiem, że przestępstwo niealimentacji może być popełnione tylko z winy umyślnej ale w obydwu jej postaciach⁵⁵. Zwolennicy tego stanowiska

⁵³ Por. Wyrok SN z dnia 3 lipca 2007 r., sygn. akt III KK 144/07, LEX nr 307769.

⁵⁴ M. BOJARSKI – J. GIEZEK – Z. SIENKIEWICZ, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2004, s. 457.

⁵⁵ „Zamiar ewentualny zachodzić może np. wtedy, gdy sprawca wprawdzie chce uchylać się od alimentacji, ale jedynie godzi się na spowodowanie wymaganego w przepisie skutku w postaci narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych” (L. GARDOCKI, *Prawo karne*, s. 285).

rozpatrują winę oddzielnie od strony czynności sprawczej oraz skutku przestępstwa w postaci niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Dokonują zatem podziału znamion przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. i przypisują im odpowiedni zamiar. Podnoszą oni, że zaniechanie płacenia alimentów może być objęte wyłącznie winą umyślną z zamiarem bezpośrednim. Natomiast skutek tj. narażenie na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, może być objęty zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym. Sprawca chce uchylać się od spełniania obowiązku alimentacyjnego, nie chce zaś narazić ofiary na skutek, ale możliwość wystąpienia skutku przewiduje i na to się godzi⁵⁶. Stanowisko to popiera Anna Muszyńska⁵⁷, która zauważa że pojęciowo nie ma przeszkód, aby skutek ten objęty był zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym.

W doktrynie można jeszcze wyodrębnić trzecią grupę, tj. zwoleńników ujęcia przestępstwa niealimentacji jako przestępstwa kierunkowego⁵⁸. Jest to jednak pogląd szeroko krytykowany. Bowiem do znamion przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. nie należy motyw lub cel dlatego nie jest to przestępstwo kierunkowe. W orzecznictwie Sądu Najwyższego⁵⁹ przyjmuje się, że sama uporczywość uchylania się od obowiązku alimentacyjnego nie jest tożsama z zachowaniem świadczącym o chęci osiągnięcia korzyści majątkowej. Motywacja sprawcy przestępstwa określonego w art. 209 § 1 k.k., najczęściej nie

⁵⁶ M. MOZGAWA, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 496; K. BUCHAŁA, *Prawo karne materialne*, s. 649.

⁵⁷ A. MUSZYŃSKA, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: *Kodeks Karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, s. 594.

⁵⁸ L. Falandysz mając na uwadze art. 186 k.k. z 1969 r. w uporczywym uchylaniu się dostrzegał negatywne nastawienie sprawcy, przekraczające zwykłą umyślność. Autor dopuszczał możliwość narażenia na niemożność zaspokojenia potrzeb zarówno z zamiarem bezpośrednim jak i ewentualnym. W tym przedmiocie nie wymagał „celowości” zaniechania sprawcy. Zob. L. FALANDYSZ, w: *Prawo karne. Część szczególna. Wybrane zagadnienia*, red. L. Lernell – A. Krukowski, Warszawa 1969, s. 73.

⁵⁹ Por. wyrok SN z dnia 6 lipca 1993 r., sygn. akt II KRN 105/93, LEX nr 20611, OSNKW nr 9-10/1993, poz. 57; wyrok SN z dnia 21 października 1987 r., sygn. akt V KRN 271/87, OSNPG nr 7/1988, poz. 67, LEX nr 17863.

jest związana z chęcią osiągnięcia korzyści majątkowej, zwłaszcza gdy sprawca np. nie pracuje i nie posiada żadnego majątku. Jednakże czasami czyny te mogą skutkować przysporzeniem sprawcy korzyści majątkowej przez określony czas, ale mimo to nie będzie to jednoznacznie przesądzało, że sprawca działał z chęci osiągnięcia korzyści majątkowej. Ponadto jeżeli w konkretnym przypadku zachodzi podstawa do przypuszczenia, że sprawca działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, wówczas w toku postępowania sądowego powinno to zostać ustalone, ze wskazaniem dowodów uzasadniających przyjętą tezę. Przy czym, pomimo że motywy sprawcy przestępstwa uporczywej niealimentacji nie mają znaczenia prawnego, to jednak w piśmiennictwie wymienia się, że omawiane przestępstwo popełniane jest z wygodnictwa, egoizmu lub skąpstwa⁶⁰.

Podsumowując, czynu określonego w art. 209 § 1 k.k. dopuszcza się ten kto mógł wykonać ciężący na nim obowiązek, ale nie uczynił tego, mimo że miał realne możliwości. Jednak przeważył negatywny stosunek psychiczny zobowiązanego i nie wypełnił obowiązku alimentacji bo nie chciał tego uczynić. Dlatego też słusznym wydaje się stanowisko, że przestępstwo niealimentacji można popełnić z winy umyślnej w zamiarze bezpośrednim.

4. Sankcja karna

O wymiarze kary przesądzają elementy podmiotowe i przedmiotowe określonego przestępstwa. Niealimentacja to przestępstwo polegające na lekceważeniu i gwałceniu norm społecznych. W związku z tym sprawca uporczywej niealimentacji powinien, ponosić stosowną i odpowiednio surową karę.

4.1. Zagrożenie karą i środkami karnymi

Przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. jest występkiem, zagrożonym grzywną, karą ograniczenia wolności albo karą pozbawienia wolności

⁶⁰ Por. A. DOBRZYŃSKI, *Przestępstwa przeciwko rodzinie*, Warszawa 1974, s. 42.

do lat 2⁶¹. Wymiar kary określonego rodzaju może nastąpić jedynie w granicach ustalonych w przepisach części ogólnej kodeksu karnego, o ile oczywiście granice zagrożenia karą nie są wprost przewidziane w sankcji zastosowanej normy. Dlatego orzekając za przestępstwo niealimentacji karę ograniczenia wolności, sąd może ją wymierzyć w granicach określonych w art. 34 § 1 k.k., a więc w rozmiarze od 1 do 12 miesięcy. Natomiast orzekając karę grzywny, sąd mając na uwadze art. 33 § 1 k.k. wymierzy ją w stawkach dziennych określając liczbę stawek (od 10 do 540) oraz wysokość jednej stawki (w myśl art. 33 § 3 k.k. przy uwzględnieniu dochodów sprawcy, jego warunków osobistych, rodzinnych, stosunków majątkowych i możliwości zarobkowych). Jak słusznie zauważa Zygfyd Siwik⁶² „karą adekwatną jest tylko taka kara, która zapewnia wystarczającą ochronę interesów osób pokrzywdzonych niealimentacją, tj. powoduje, że zarówno bieżące należności, jak i długi alimentacyjne są realizowane, np. kara związana z obowiązkiem pracy, ale bez jednostronnej, szkodliwej dla rodziny dolegliwości ekonomicznej, jaką jest obowiązkowa praca na cele publiczne. W przeciwnym razie szkody wyrządzone pokrzywdzonemu przez sprawcę niealimentacji będą powiększone w praktyce przez samo stosowanie prawa karnego”. Dlatego mając na uwadze powyższe argumenty nie sposób nie zgodzić się z Autorem, że grzywna tych wymienionych wyżej warunków nie spełnia. Orzeczenie tej kary może spowodować, że sytuacja majątkowa rodziny ulegnie pogorszeniu i zmniejszy w konsekwencji realną zdolność sprawcy do uiszczenia alimentów. Podobnie kara ograniczenia wolności, w czasie której sprawca będzie wykonywał nieodpłatnie kontrolowaną pracę na cele społeczne albo potrącanie mu z wynagrodzenia do 25 % na cel społeczny. Orzeczenie takich kar powoduje uszczuplenie zdolności majątkowych sprawcy.

⁶¹ W porównaniu do poprzedniego stanu prawnego złagodzona sankcję karną za przestępstwo niealimentacji. W art. 186 k.k. z 1969 r. była to kara pozbawienia wolności do lat 3.

⁶² Z. SIWIK, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 1054-1055.

Warto zauważyć, że alternatywne zagrożenie karami powoduje, że można zastosować dyrektywę z art. 58 § 1 k.k. Zatem karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania sąd orzeknie tylko wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie będzie w stanie spełnić celów kary. Ponadto zastosowanie może również znaleźć art. 58 § 3 k.k. dotyczący zmiany kary pozbawienia wolności na grzywnę lub karę ograniczenia wolności. Przepięstwo uporczywej niealimentacji zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lat, dlatego jeżeli sąd uzna, że zachodzą przesłanki wymienione w art. 59 k.k. może odstąpić od wymierzenia kary i orzec jedynie środek karny. Ponadto skoro przepięstwo uporczywej niealimentacji zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lat, sąd może także zastosować warunkowe umorzenie postępowania karnego, po spełnieniu warunków określonych w art. 66 § 1 k.k.

Trzeba także wskazać, że wymierzając karę za przepięstwo z art. 209 § 1 k.k. sąd może rozważyć zasadność wystąpienia do sądu rodzinnego w celu orzeczenia o pozbawieniu lub ograniczeniu sprawcy praw rodzicielskich lub opiekuńczych, jeżeli zachodzą przesłanki, o których mowa w przepisie art. 51 k.k. W przeciwieństwie bowiem do kodeksu karnego z 1969 r. oraz kodeksu karnego z 1932 r. ustawodawca w kodeksie karnym z 1997 r. nie wprowadził środka karnego w postaci pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych. Dlatego jedynym rozwiązaniem dla sądu orzekającego o przepięstwie z art. 209 k.k. jest zawiadomienie sądu rodzinnego, jeżeli zachodzi celowość orzeczenia lub ograniczenia praw rodzicielskich lub opiekuńczych. Przesłankami do zastosowania dyrektywy z art. 51 k.k. tj. zawiadomienia sądu rodzinnego, jest popełnienie przepięstwa na szkodę małoletniego lub współdziałanie z małoletnim w popełnieniu przepięstwa⁶³. Na decyzję sądu karnego wpływać powinien nie tylko rodzaj przepięstwa i okoliczności jego popełnienia, ale

⁶³ D. SZELESZCZUK, *Środki karne*, w: Kodeks karny. Komentarz, red. A. Grześko-wiak – K. Wiak, Warszawa 2014, s. 329-330.

również właściwości sprawcy, w tym zwłaszcza jego niezdolność do sprawowania opieki czy wykonywania praw rodzicielskich⁶⁴.

Wśród środków karnych, które mogą zostać orzeczone obok kary szczególnie znaczenie ma obowiązek naprawienia szkody. Podobnie przy stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania, kary ograniczenia wolności lub warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności sąd może zobowiązać skazanego do naprawienia szkody czyli orzeczenie obowiązku naprawienia szkody w całości lub w części (w myśl art. 72 § 2 k.k.), bądź też określonego w art. 72 § 1 pkt 3 k.k. obowiązku wykonywania ciężącego na sprawcy zobowiązania do łożenia na utrzymanie innej osoby.

O orzeczeniu w stosunku do sprawcy przestępstwa niealimentacji, obowiązków określonych w art. 72 k.k. wypowiedział się także Sąd Najwyższy⁶⁵ w wyroku z dnia 22 sierpnia 2013 r. w którym wskazał, że w sytuacji kiedy sprawcy czynu wymierzona zostanie kara grzywny wówczas po dokonaniu wyboru takiej kary sąd nie ma możliwości orzec wobec sprawcy dodatkowo jeszcze obowiązku z art. 72 k.k. Należy bowiem pamiętać, że obowiązki z art. 72 k.k. można orzec jedynie w razie wymierzenia kary ograniczenia wolności – art. 36 § 2 k.k. albo wtedy, gdy orzeczono o warunkowym zawieszeniu wykonania kary. Obowiązki z art. 72 k.k. mają bowiem przede wszystkim charakter probacyjny i związane są z poddaniem sprawcy próbie. Jednak w doktrynie zwraca się uwagę na niecelowość orzekania wobec sprawcy przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. kar o charakterze majątkowym. Stanowisko to zdecydowanie dominuje w doktrynie, która argumentuje, że dolegliwość tego rodzaju prowadzi *de facto* do niemożności zaspokojenia pokrzywdzonego, o czym była już mowa powyżej⁶⁶. Odmienne poglądy przedstawia Danuta Sosnowska⁶⁷, zdaniem której:

⁶⁴ Z. SIENKIEWICZ, *Środki karne*, w: Kodeks Karny. Komentarz, red. M. Filar, Warszawa 2012, s. 209.

⁶⁵ Wyrok SN z dnia 22 sierpnia 2013 r., sygn. akt II KK 213/13, LEX nr 1350544.

⁶⁶ Por. A. MUSZYŃSKA, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 594; S. HYPŚ, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, s. 261.

⁶⁷ D. J. SOSNOWSKA, *Alimenty a prawo karne*, s. 196-199.

„Biorąc pod uwagę stopień społecznej szkodliwości tych czynów, sąd w pierwszej kolejności powinien rozważyć orzeczenie za przestępstwo niealimentacji kary grzywny lub kary ograniczenia wolności. Tylko wyjątkowo, w myśl zasady *ultima ratio*, powinien sięgać po karę pozbawienia wolności”. Argumentacja Autorki sprowadza się m.in. do zwrócenia uwagi na koszt utrzymania skazanego w zakładzie karnym oraz brak konieczności izolacji od społeczeństwa sprawcy przestępstwa niealimentacji.

4.2. Tryb ścigania

Ze względu na sposób ścigania przestępstw wyróżnia się przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego tj. publicznoskargowe oraz ścigane z oskarżenia prywatnego czyli prywatnoskargowe. Wśród przestępstw publicznoskargowych wyróżnia się przestępstwa ścigane na wniosek, tj. bezwzględnie wnioskowe lub względnie wnioskowe⁶⁸. Przesłanki przestępstwa wnioskowe to grupa przestępstw publicznoskargowych, w których do zainicjowania ścigania niezbędne jest złożenie wniosku przez uprawnioną podmiot.

Przesłanki przestępstwa uporczywej niealimentacji jest przestępstwem ściganym tylko i wyłącznie na wniosek. Kto może wystąpić z takim wnioskiem? Zgodnie z art. 209 § 2 k.k. z wnioskiem może wystąpić: osoba uprawniona (pokrzywdzona), organ pomocy społecznej lub organ podejmujący działania wobec dłużnika alimentacyjnego⁶⁹. Pomimo, że zdaniem ustawodawcy nie tylko osoba pokrzywdzona może wystąpić z wnioskiem o ściganie, to jednak wydaje się zasadnym, aby inne podmioty składały taki wniosek w porozumieniu z osobą pokrzywdzoną, gdyż tylko ona może potwierdzić spełnienie wszystkich przesłanek, zwłaszcza narażenie na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb.

⁶⁸ Zob. J. WARYLEWSKI, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 235; L. GARDOCKI, *Prawo karne*, s. 64.

⁶⁹ Por. M. MOZGAWA, *Przesłanki przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 496.

Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego⁷⁰ jeżeli w sprawie o przestępstwo ścigane na wniosek, przed wszczęciem postępowania wniosku takiego nie złożono, wówczas osoba uprawniona do jego złożenia może go złożyć w każdym stadium toczącego się postępowania, a także po prawomocnym umorzeniu postępowania na skutek braku wniosku, lecz przed upływem okresu przedawnienia przewidzianego w art. 86 k.k. Dlatego też, w myśl reguły *argumentum a maiori ad minus*, jeżeli brak dodatknej przesłanki procesowej w postaci wniosku o ściganie może być konwalidowany w toku toczącego się postępowania, to tym bardziej mogą być w toku postępowania usunięte wątpliwości co do woli osoby uprawnionej do złożenia wniosku. Ponadto w wyroku z dnia 21 października 1965 r. Sąd Najwyższy stwierdził, iż w razie istnienia wątpliwości co do rzeczywistej woli osoby składającej zawiadomienie o przestępstwie, obowiązkiem sądu orzekającego jest wyjaśnienie tych wątpliwości i że umorzenie postępowania z uwagi na brak wniosku może nastąpić tylko wtedy, gdy ustalony zostanie fakt złożenia wspomnianego zawiadomienia w innym celu niż ściganie sprawcy przestępstwa⁷¹.

Wyjątkową sytuację przewidziano w art. 209 § 3 k.k., kiedy nie jest wymagane złożenie wniosku o ściganie, to jest w przypadku, gdy osobie pokrzywdzonej przyznano świadczenie rodzinne lub świadczenie pieniężne w związku z bezskuteczną egzekucją alimentów. Wówczas ściganie przestępstwa niealimentacji następuje z urzędu. Gdy właściwe organy, pomimo ustawowego obowiązku, nie podejmują czynności – osoba pokrzywdzona może złożyć pismo, w którym żądać będzie wszczęcia postępowania wobec dłużnika alimentacyjnego. Ten wyjątkowy tryb ścigania publicznoskargowy z art. 209 § 3 k.k. jest wyrazem dodatkowego wzmocnienia karnej ochrony alimentacji⁷².

⁷⁰ Zob. Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 1968 r., sygn. akt VI KZP 30/67, OSNKW nr 5/1968, poz. 52, Lexis.pl nr 356803; Postanowienie SN z dnia 16 marca 2011 r., sygn. akt IV KK 426/2010, KZS nr 9/2011, poz. 22, Lexis.pl nr 2525077.

⁷¹ Wyrok SN z dnia 21 października 1985 r., sygn. akt V KRN 832/65, OSNKW nr 2/1966, poz. 22, Lexis.pl nr 356827.

⁷² Z. SIWIK, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 1056.

Zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego⁷³ z dnia 28 marca 2002 r.: „za pokrzywdzonego w postępowaniu karnym o przestępstwo określone w art. 209 § 1 k.k. nie uważa się Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, wypłacającego świadczenia z funduszu alimentacyjnego na rzecz osoby, do której alimentacji zobowiązany był oskarżony”.

W praktyce sądowej przyjmuje się, że podstawowymi dowodami w sprawach niealimentacji są wyjaśnienia oskarżonego, a także zeznania pokrzywdzonych i osób, które wiedzą jaka jest sytuacja materialna osób pokrzywdzonych⁷⁴.

4.3. Przedawnienie karalności

Przestępstwo uporczywej niealimentacji jest przestępstwem materialnym, tj. skutkowym. Stąd też wynikają dalsze konsekwencje w zakresie przedawnienia karalności tego czynu zabronionego. Przedawnienie karalności przestępstwa zgodnie z art. 101 § 1 k.k. liczy się od czasu popełnienia przestępstwa. Na mocy art. 101 § 1 pkt 4 k.k. karalność przestępstwa, będącego występkiem nie zagrożonym karą pozbawienia wolności przekraczającą 3 lata, ustaje jeżeli od czasu jego popełnienia upłynie 5 lat. Jeżeli w okresie przewidzianym w art. 101 k.k. wszczęto postępowanie przeciwko osobie, karalność popełnionego przez nią przestępstwa określonego w § 1 pkt 1-3 ustaje z upływem 10 lat, a w pozostałych wypadkach – z upływem 5 lat od zakończenia tego okresu. Jednak ustawodawca wprowadził wyjątek od tej reguły. Bowiem jeżeli dokonanie przestępstwa zależy od nastąpienia ustawowego skutku, wówczas przedawnienie rozpoczyna bieg od czasu, gdy skutek nastąpił, a nie jak głosi zasada ogólna od czasu popełnienia czynu zabronionego. Dlatego w przypadku przestępstwa niealimentacji przedawnienie następuje po upływie 5 lat od czasu nastąpienia skutku, czyli od czasu dokonania przestępstwa, a nie według zasad ogólnych od czasu popełnienia przestępstwa. Jak

⁷³ Uchwała SN z dnia 28 marca 2002 r., sygn. akt I KZP 6/02, OSNKW nr 5- 6/2002, poz. 31.

⁷⁴ Wyrok SN z dnia 25 stycznia 1995 r., sygn. akt III KRN 190/94, LEX nr 31123.

podkreśla Alicja Grzeškowiak⁷⁵ może to oznaczać wydłużenie okresu przedawnienia. Jednak uzasadnieniem tego rozwiązania jest wola uniknięcia możliwości przedawnienia karalności przestępstwa, zanim nastąpił skutek określony w ustawie, niezbędny do jego dokonania.

Zakończenie

Rodzina do prawidłowego funkcjonowania potrzebuje środków materialnych, zaś głównym wyznacznikiem rozwoju rodziny jest zaspokojenie podstawowych potrzeb materialnych. Prawo rodzinne zapewnia, że każdy z członków rodziny w miarę własnych możliwości powinien przyczyniać się do prawidłowego funkcjonowania rodziny, w tym do zaspokajania potrzeb materialnych⁷⁶.

Jednym z przestępstw przeciwko rodzinie i opiece jest przestępstwo niealimentacji, o którym mowa w art. 209 § 1 k.k. Ustawodawca wyraźnie chroni materialne potrzeby egzystencji osób uprawnionych do świadczeń alimentacyjnych. Ochrona dotyczy nie tylko najbliższej rodziny sprawcy, ale każdego uprawnionego do świadczeń alimentacyjnych. Strona przedmiotowa przestępstwa wyraża się w uporczywym uchylaniu się od ciężącego na sprawcy z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki poprzez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i przez to narażenie jej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych.

Sprawcą przestępstwa uporczywej niealimentacji może być jedynie osoba zobowiązana do świadczeń alimentacyjnych.

Uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego zachodzi wtedy, gdy sprawca pomimo obiektywnej możliwości jego wykonania, nie spełnia tego obowiązku. Stanowisko to potwierdza bogate orzecznictwo Sądu Najwyższego oraz doktryna. Jednocześnie biorąc pod uwagę obecne uwarunkowania społeczno-gospodarcze, w tym wysokie bezrobocie, nie można mówić o uchylaniu się od wykonania

⁷⁵ A. GRZEŠKOWIAK, *Przedawnienie*, w: Kodeks karny. Komentarz, red. A. Grzeškowiak – K. Wiak, Warszawa 2014, s. 487.

⁷⁶ S. HYPŚ, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: Kodeks karny. Komentarz, red. A. Grzeškowiak – K. Wiak, s. 825.

obowiązku alimentacyjnego w sytuacji, gdy zobowiązany nie pracuje z uwagi na brak ofert pracy bądź ze względu na częściową lub całkowitą niezdolność do pracy.

Jednak nie każde, nawet uporczywe, uchylanie się od obowiązku alimentacji powoduje odpowiedzialność karną. Tylko uporczywe uchylanie się, które naraziło osobę uprawnioną na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, będzie podlegało ukaraniu. Przepiępstwo uporczywej niealimentacji jest przepiępstwem materialnym skutkowym. Dlatego dokonane jest dopiero z chwilą wystąpienia skutku czyli powstania niebezpieczeństwa narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia jego podstawowych potrzeb życiowych. Oczywiście skutek pozostaje w związku przyczynowym z uchylaniem się sprawcy od ciężącego na nim obowiązku alimentacyjnego. Jak słusznie zauważa Zygfryd Siwik⁷⁷: „Uzależnienie odpowiedzialności karnej od określonego skutku chroni przed ujemnymi następstwami nadmiernej kryminalizacji niealimentacji”. Jednocześnie warto podkreślić, że przepiępstwo uporczywej niealimentacji powinno zostać utrzymane w kodeksie karnym i jest to rozwiązanie uzasadnione. Treść przepiępstwa z art. 209 § 1 k.k. nie stoi w sprzeczności do praw człowieka, bowiem nie jest to czyn zabroniony będący zamachem na mienie, ale zamachem na instytucję opieki i na funkcję wychowawczo-opiekuńczą rodziny. Sprawca zostanie ukarany za niewypełnienie ciężących na nim obowiązków alimentacyjnych, czyli za opuszczenie w potrzebie uprawnionego. Rezygnacja z prawnokarnej ochrony i pozostawienie kwestii niealimentacji jedynie prawu rodzinnemu mogłoby doprowadzić do pogorszenia sytuacji uprawnionych⁷⁸. Niewątpliwie bowiem nadal sankcje karne mają większy wydźwięk w społeczeństwie niż regulacje cywilne.

⁷⁷ Z. SIWIK, *Przepiępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, s. 1053.

⁷⁸ S. HYPŚ, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, s. 262.

The offence of persistent avoidance of alimony

One of the criminal offences against family and care is the offence of persistent avoidance of alimony as referred to in Art. 209 of the Penal Code. The offence involves persistent avoidance by the offender of the obligation of care, imposed by law or judicial order, through failure to make payments to support closest relative or another person and thereby exposing such person to the inability to meet basic necessities of life.

Persistent avoidance of alimony is material constructive offence (not offence of violation). It can be committed only by the person responsible for alimony payments, hence the offence of persistent avoidance of alimony is an individual offence.

The premise of persistence determines the subject of the offence by limiting its intent only in the form of direct intent. Persistence is highly evaluative, therefore it is assumed to be of objective and subjective characteristic. For persistent avoidance is seen as long-term behaviour (objective element) the feature of which is tenacity (an in-spite action – subjective element). The prevailing view in the jurisprudence of the Supreme Court is that that avoidance of alimony occurs when the offender, despite the objective possibility meet the obligation fails to do it.

SŁOWA KLUCZOWE: alimentacja, rodzina, obowiązek opieki, prawo karne

KEY WORDS: alimony, family, duty of care, penal law

NOTA O AUTORZE:

DR KATARZYNA MAJCHRZAK – pracownik naukowo-dydaktyczny na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, adiunkt w Katedrze Prawa Polskiego, radca prawny.